

UNUTULAN ADAM

Niyazi BERKES
Emeritus Profesör
McGill Üniversitesi

«Aydın», «Halk», «Devlet» kavramları ve genel olarak bunlarla «Toplum» arasındaki ilişkiler konusunu ele aldığımız zaman, Türk düşün tarihinin bir döneminde bunlar üzerine görüşleri olan iki kişi üzerinde durmak gerekir. Şu 1976 yılı, ikisinin de yüzüncü doğum yılıdır. Bu iki adam Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura'dır.

Sözünü ettiğim konuyu, bu iki adamın görüşlerini özetlemek amacı ile, tartışmayı düşündüğüm zaman bir olay dikkatimi çekti: bu günlerde Ziya Gökalp'in yüzüncü doğum yılı olduğu hatırlandığı, televizyonda bile onun üzerine söyleşiler yapıldığı halde ona çok yakın diye bildiğimiz, Türk ulusçuluğu tarihinde onun kadar yeri olduğunu sandığım ikinci adamın, Yusuf Akçura'nın da bu yıl yüzüncü doğum yılı olduğunu hatırlayana raslamadım. Bu unutkanlık acaba neden? Neden birinci adam yalnız yüzüncü yıldönümünde değil, her yıl temcit pilâvına dönen sözlerle anılıp durduğu halde ikinci adam hemen tüm unutulmuştur? Özellikle bu günlerde birinci adamın adının büyüğü genç kuşaklara aşılarmaya çalışıldığı halde ikinci adamı arayan soran neden çıkmadı?

Bu soruyu yanıtlamak için, ilk anda aklıma şöyle bir yorumlama geldi: bu, acaba, Akçura'nın Gökalp'tan daha düşük nicelikte ya da daha aşağı nitelikte yazılar yazmış olmasından mı ileri gelmiştir? Bunun olasılığını benimseyemedim. Çünkü iki adamın yazarlık yaşamının evrimini ve süresini incelersek gö-

rürüz ki Yusuf Akçura'nın yazıları ne sayı, ne nicelik, hatta ne de etkililik açılarından Gökalp'ın yazılarından aşağıdır. Üstelik Yusuf Akçura, Gökalp gibi, sadece Osmanlı Türkiye'sinin sahnesinin dışında Meşrutiyet öncesi «Jön» Türkler denen kişilerin arasında bulunduktan başka Ziya Gökalp'a yakıştırılan ırkçılık ve turancılık düşünlerinin kaynağı sayılan Çarlık imparatorluğu yönetimi altındaki farklı Türk dili dallarında konuşan toplumlardan birinde dünyaya gelmiş olduğu gibi onları yakından tanıyan, yazarlık yaşamı döneminde de onları gidip yerinde gören bir kişi idi. Onların sorunlarını Ziya Gökalp'a kıyasla ilk elden, daha yakından tanıyordu. Çıkardığı **Türk Yurdu** dergisinin hemen her sayısında Osmanlı Türkiyesi dışındaki türkofon toplumlar üzerine yazı ve haberler yayınlıyordu. Öyleyse, sözünü ettiğim unutkanlığın başka nedenleri olmalı.

Yusuf Akçura'nın unutulmasına karşın Gökalp'ın hiç unutulmamış olması olayının daha da tuhaf bir yanı vardır ki onu hatırlarsak üzerinde durduğum olayın düşündürücülüğü daha da artar. O da şudur: Ziya Gökalp bugün düşünüşündeki ana fikirlerle değil, geçici fikir eğilimleri ile, hatta kendi düşününde açıkça karşıt olduğu görüşlerle anılıyor.

Bu yazının başında değindiğim aydın-halk-devlet kavramları ve ilişkileri açısından bakarsak bu çarpıklığı daha yakından seçebiliriz. Ziya Gökalp'ın düşün yaşamının bir «osmanlıcılık» dönemi vardır. Daha sonraları gelen bir «turancılık» dönemi de oldu. Bu ikisi arası dönemde Gökalp'ı, benim görüşüme göre, en çok nitelendiren fikir özelliği «halkçılık» görüşüdür. Öyle olduğu halde, o bu ideoloji ile değil açıkça karşıt olduğu «ırkçılık» ideolojisini güdenlerin elinde bayrak olarak anılıyor. Halbuki Osmanlı aydınları arasında ırkçılık sanılan görüşü getiren Gökalp değil, Yusuf Akçura'dır. Dahası var: osmanlıcılık, islâmcılık, türkçülük görüşlerinin ve siyasalarının karşılaştırmalı tartışmasını daha önce yapan kişi Yusuf Akçura'dır. Bu son sözümle Yusuf Akçura'nın ırkçılığın öncüsü olduğunu söylemek istemiyorum. Onun ne anlamda ırkçı olduğunu, hatta daha çok bu yüzden ırkçılık ve turancılık ulusçuları arasında neden unutulmuş olduğunu aşağıda açıklamaya çalışacağım.

Bu yazının bu aşamasında belirtmek istediğim nokta, Türk düşün tarihinde yer almış kişilerin fikirlerinin kendi zamanlarında değilse bile (ki öylesi de oluyor) daha sonraları düşün-

düklerinin, yazdıklarının anlaşılması, çarpıtılması, hatta tersine çevrilmesi gibi bir talihsizliğe uğrayışlarıdır. Bunun gerçek nedeni Türk siyasal evriminin fırtınaları içinde fikirlerin, aydınlık yerine karanlıklar içinde, tortular bırakmasıdır. Padişahlara, vezirlere kadar onlarda olmayan özellikle yapıştırılır, sonra kuşaktan kuşağa bunlara inanılır. Örneğin padişah II. Osman devrimci, sadrazam Mustafa Reşit Paşa «büyük adam» olur, II. Abdülhamit «ulu hakan» olur. Bilimsel bir tarihçi olarak bunları incelediğiniz zaman görürsünüz ki bu nitelermelerin hiç birinin aslı yoktur. Bunların yanında gerçekten büyük, ilerici, ulu olarak nitelendirilebileceğiniz oldukça çok sayıda kişi vardır ki bunlar tüm unutulmuştur.

Ziya Gökalp da ters yanları ile anılan talihsizlerden biri oldu. Birinci Dünya Savaşı arifesinin yarattığı hava içinde, daha Abdülhamit döneminde başlamış olan yabancı propaganda esintilerinin etkisi altında «halka doğru» akımının yavaş yavaş «aydınlar», «seçkinler», daha sonra «büyük adam» ve nihayet «Enver Paşa» mitoslarına, Turan ütopyalarına dönüşmesi Gökalp'ı Türk düşün tarihine obskürantist bir ideolojinin babası olarak yerleştirdi. Buna karşılık olarak da obskürantizmin her çeşidine karşıt olan kişilerde de bir Ziya Gökalp allerjisi yereşti. Ziya Gökalp'ın düşün denizindeki yüzme biçiminin bunda önemli bir sorumluluğu vardır.

Ziya Gökalp'ın düşün yolu yalın kattır. Boyuna suyun üstünde yüzen bir yüzücünün görünen düzeyinde gider. Akçura'nın düşün denizindeki yeri ise bu kadar dışarıdan kolay görünür türden değildir. Kimi kez su yüzüne çıkan, çoğu zaman suyun altına dalarak yol aldıktan sonra gene gözüken bir yüzücüye benzer. Tek düzeye alışanlar onun su altındaki gittiği çizgiyi göremezler. Onun için zaman zaman hangi ideolojinin temsilcisi olduğu belirsiz kalmıştır. Bu yüzden onun oportünist bir düşünür olduğunu sananlar da olmuştur. Bu yazıda bunun doğru olmadığını, tersine onun bir şeyi arama yolunda çalıştığını belirtmeye çalışacağım. Onun dogmalaşmamış, âyetleşmemiş fikirleri kör değneğini beller gibi gidenlerin hiç bir işine yaramaz, bu yüzden de anılmaz.

«Halkçılık» ve «ırkçılık» kavramlarına dönelim. Bunların ikisi de Osmanlı Türkiye'sine çarlık Rusya'sından gelmedir. Birincisi, Rusya'daki «intelligentsiya» akımının, ikincisi Rusya müs-

lümânları arasında bir din toplumu olmaktan çıkıp uluslaşma akımının yansıması olmuştur. Fakat Osmanlı çerçevesi içinde bu iki kavramın ikisi de temelli bir anlam değişikliğine uğradı. Nasıl ki, bütün tarih boyunca hem Doğu dünyasından, hem Batı dünyasından gelen fikirler Osmanlılık çerçevesi içinde böyle anlam değişikliklerine uğramışlardır.

Rusya çerçevesi içinde bakılınca oradaki müslümanlar arasındaki, Osmanlıcaya ırkçılık gibi yansıyan akım Osmanlı imparatorluğundaki müslüman olmayan halklar arasında uyanmış olan uluslaşma akımı türünden olan bir akımdı. Bir Romanof imparatorluğuna, diğeri Osmanlı imparatorluğuna karşı. Öyleyken, Arnavut, Arap ulusçulukları gibi (Türk olmayan, yalnız müslüman olan) ulusçuluklara kimse «ırkçılık» demediği halde Rusya'daki müslüman halkların uluslaşma akımlarının Osmanlı Türkiye'sinde «ırkçılık» olarak tanımlanması ilginçtir.

İşte Rus imparatorluğundaki müslümanların uluslaşma akımı ile Osmanlı imparatorluğundaki müslüman olmayan, Türk olmayan «Anasır»ın uluslaşma eğilimleri arasındaki paralelliği ilk gören kişi yarı Tatar, yarı Osmanlı, yarı aristokrat, yarı burjuva kökenli Yusuf Akçura olmuştur. Ve bu bakımdan Türkiye'de Türk ulusçuluğunun geleceğini Gökalp'tan çok önce kavrayan kişi o olmuştur. Yalın kat, tek düzeyde yüzen Gökalp'in düşününün temeli, dayanağı (çağdaşı «Prens» Sabahattin'in yaygınlaştırdığı terimle söylersek «istinat noktası») ırk ya da halk, hatta ulus bile değildir. Devlet'tir. Akçura'nın düşününde ise o dayanak ne ırk, ne halk, hatta ne de Devlet'tir. Ne olduğunu bulmaya çalışacağız.

Akçura Avrupa'daki ulusçuluk akımlarının Fransa'da o zamanki en yetkili tarihçilerinin derslerini Paris'te sürgüneyken izlediği yıllarda ve olayı daha bilinçli olarak kavradığı zaman Türkiye'de Gökalp henüz Osmanlıcılıktan çıkamamıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse o, Ulusal Bağımsızlık Savaşı dönemine değin Osmanlı devletçiliğinden hiç çıkmamıştır. Türkçülüğü Osmanlı imperium'u çerçevesi içinde kaldığı gibi, Batıcılığı bile İslâm «Beynelmileliyetçiliği»nden henüz kopamamıştı. Halkçılığına karşın, dediğim dönemde bile, ancak Hilâfet'li bir müslümanlık düşünabiliyordu. İki adam arasındaki en önemli farklar buradadır.

İki adam arasındaki farkları yaratmakta başka nedenler de

bulduğunu sanıyorum. Daha sonraki yıllarda Yusuf Akçura imparatorlukçu, centralist ve İttihatçı da olamamıştır. Bunların, Avrupa'daki ulusçuluk akımlarının gidişine uymayan eğilimler olduğunu biliyordu. O dönemin bütün ulusçuluk akımları otokratik, despotik, ya da emperyalist devletlere karşıydı. Yeni Osmanlılar da bu çeşit ulusçuluk görüşünü benimseyememişlerdi. «Jön» Türkler zamanında da Akçura Paris'te İttihatçı'lardan çok onlara karşıt olanlara yakın bir yerdedi, ama bir ölçüde. Çünkü onların da Osmanlıcılıktan kurtulamadıklarını görüyordu. Ancak bundan kurtulmanın Osmanlı Türklüğü uğruna kolay bir şey olamayacağını da görebiliyordu.

Ziya Gökalp «ırkçılık» karşıtı olduğu halde Yusuf Akçura ırkçı mıydı sorusunu şimdi sorabiliriz. Evet, Akçura Meşrutiyetin gelişi üzerine Türkiye'de temelli yerleşme yoluna girdiği yıllarda, örneğin, Türk, Slav, Cermen «kavim» ya da «ırk» ları arasındaki tarihsel ilişkileri tartıştığı zaman bu iki terimi birbirine karıştırarak kullanır. Halbuki Ziya Gökalp üç terimi (anatomik yapı türü olarak «ırk», dil akrabası olarak «kavim», ve layık halk birimi olarak «millet») terimlerini şaşılacak bir açıklık ve kesinlikle birbirinden ayırmıştır. İrkçilik bayraktarlarının onu kendilerine pîr saymalarına şaşmamız burada.

Akçura'da böyle bir açıklık olmadığı halde ırkçıların neden onu anmadığına şaşmamız da burada. Ne var ki Akçura'nın «ırk» terimini kullandığı yıllarda Osmanlı Türkçesinde bu sözcük daha sonraki anlamını henüz almış değildi. Eski Osmanlı düşün geleneğinde de zaten böyle bir kavram yoktu. Osmanlılığın kendisi ırkçılığa aykırı bir oluştur.

Bu «ırk» sözcüğü ile kavramını Osmanlı Türkçesine kim, ne zaman soktu sorununa burada giremeyiz. Ancak şu kesindir ki bu sözcük Osmanlı yazı dili ile yazan Meşrutiyet sonrası, hatta Cumhuriyet sonrası aydınlarına kötü oyunlar oynamıştır. Gerçek anlamı, kökeni bilinmeden dile pelesenk edilen, hatta kutsallaştırılan bir sözcük oluverdi. Akçura da Meşrutiyetin ilk yıllarındaki yazılarında bu sözcüğü kullanmakla birlikte onu, hem Osmanlıcılara, hem İslâmcılara yabancı bir kavram olan «milliyet» (nationalité) kavramı karşılığı olarak kullandığını anlamak güç değildir, yazdıklarını dikkatle okursak.

Gerçek şudur ki o zaman «kavım», «ırk» gibi sözcük ve kavramların Osmanlı dünyasında Türkçeleri bile yoktu. Gökalp'ın üs-

tünlüğü bu sözcüklerin, dilbilimi açısından yanlış ya da anlamsız sözcükler olduğunu göstermemiş olsa bile, hiç değilse tanımlamalarını yapması, onları birbirinden ve benzerleri sözcüklerden ayırdetmesidir. Bunu Akçura'da görmüyoruz. Eski Osmanlılarda, hatta Yeni Osmanlılarda Avrupa dillerindeki «nation» sözcüğünün karşıtı yoktu (gerçekte bu terim Avrupa dillerinde bile uzun bir gelişme sonucu olarak 19. yüzyıldaki anlamını almıştır). «Millet» ve «milliyet» sözcükeri Meşrutiyet döneminde bile şimdiki anlama değil, «din birimi» anlamına gelir ve yalnız Osmanlı hıristiyanları için kullanılırdı. Bu yüzden İslâmcılar Türklerin bir millet olduğunu söyleyenlere karşıttılar. Böyle bir tanımlamanın onları Rum ve Ermenilerle bir tutmak gibi bir küçültücülük olduğuna inanırlardı.

«Millet», «kavim», «ırk» gibi terimlerin tanımlanışını aydınlatmadaki üstünlüğüne karşı Gökalp gene de Osmanlıcı, Akçura ise Türkçüdür. Üstelik, «anasır»ın türkleştirilmesi, müslümanlarla birlikte hepsinin bir Osmanlı milliyetçiiği içinde eritilmesi görüşüne yalnız İttihatçılardan iktidarda olduğu sürede değil, Meşrutiyet öncesi yıllarda bile karşıttı. «Üç Tarz-ı Siyaset» yazısında bir alay kavmi birbirine karıştırmaya siyaseti sağlık veren III. Napoleon uyducuları ile hafiften alay eder. Nasıl çarlık imparatorluğundaki müslüman kavimler otonomi (oradaki deyimle «erk») istiyorlarsa, Osmanlı devletinin yönetimi altındaki Türk olmayan kavimlerin de buna benzer bir hakkı olması gerekeceğini Meşrutiyetten sonraki yıllarda bile açıkça söylemeye cesaret etmemekle beraber kurucularından olduğu Millî Meşrutiyet Fırkasının programında bu noktaya açıkça değinildiğini görürüz. Abdülaziz zamanında, özellikle 1870 Fransa-Almanya savaşı ile III. Napoleon'un imparatorluğunun çöküşü ile başlayarak Abdülhamit dönemi boyunca gelişen Hilâfet emperyalizmi siyasetini benimseyen İttihatçılar arasında Akçura'nın bu görüşü yasaklanan bir görüştü. Gökalp'in milliyetçiliği Osmanlı milliyetçiliği, hatta üçte bir dozda bir müslüman milliyetçiliği olduğu için Akçura İttihatçılar arasında onun gördüğü itibarı kazanamadı, kendisi de onlardan daima uzak kaldı. Gökalp'in «güzideler» (seçkinler) görüşünü, «büyük adam» teorisini benimseyemedi ve yanılmıyorsam Ömer Seyfettin, Halide Edip gibi edebiyatçıların bile Turan diye veriyansın ettikleri bir zamanda o, İfham gazetesi çevresinde toplanan İttihatçı karşıtı kişilerle bir ilişiklik de kurmuş gözüküyor. Bunların kurduğu bir partinin kurucuları arasında adı geçer.

Daha sonraki kariyerleri ayrı yönlere dönen bu kişilerin en tanınmışları şunlardı: Mustafa Suphi, Cami, Ferit, Zühtü. Sonraları ayrı kafalarda oldukları meydana çıkan bu kişileri birleştiren İttihatçı karşıtlığıdır ve bunun en aşırı olanını Mustafa Suphi'de görürüz. Gerçekte hepsi milliyetçidir, fakat bunların daha çok anti-emperyalist oldukları, emperyalist güçlerin Osmanlı devleti üzerine etkisinin başladığını, radikal toplumsal «inkılâplar» yanlısı oldukları **İfham** gazetesinin yayınları olarak çıkan kitaplardan, Akçura'nın **Türk Yurdu**'nda ekonomik sorunlara daha çok yer veren yazılara düşkünlüğünden bellidir. Almanlarla yaptığı gizli bir anlaşma ile İsviçre'deki Lenin'i savaş Almanya'sının ortasından geçirterek Helsinki'ye ulaştırma projesinin mimarı olan Parvus'u **Türk Yurdu** okuyucularına yazıları ile tanıtan Akçura'dır. Adı geçen Millî Meşrutiyet Partisinin Mütareke dönemindeki yeni programında anti-emperyalizm görüşü açıkça belirtilir. Akçura adı burada da var.

Bütün bunları göz önünde tutarsak Ziya Gökalp tekelcilerinin yüzüncü yılında Yusuf Akçura'yı tüm unutmuş olmalarının nedenlerini kavramaya başlarız. Yusuf Akçura'nın da, çok daha sonra yazdığı yazılarda Gökalp'in ulusçuluk tarihindeki yerini sırası düşükçe küçümsemiş olmasına da şaşmamamız gerekir. Bunu kişisel bir kıskançlıkla yaptığını hiç sanmıyorum. Rus intelligentsiyasına kıyasla Osmanlı «münevver»lerini beğenmeyen diğer Rusya müslümanları gibi onun da bunları pek ciddiye almadığını sanıyorum. Ancak, İttihat ve Terakki'nin siyasal gücü karşısında Gökalp'in etki ve ün kazanmasına karşı gele-miyordu. **Türk Yurdu** dergisini yönelttiği günlerde Gökalp'in cunun çalışma odasına geldiğini, orada kendi görüşlerini Akçura'ya karşı savunduğunu anlatmasından iki adam arasında görüş farkları olduğuna kesinlikle inanabiliriz.

Gökalp'in ölümü üzerine Akçura'nın hatıra için yazdığı belli olan yazısında da, kendine özgü sarkastik üslûbu ile, aralarında temelli ayrılık olduğunu söylerse de onun neler üzerine olduğunu açıklamaz. Sadece onun «terkipçi», kendisinin ise «tahlilci» bir kafası olduğunu, onun sarkastikliğine özgü bir sözcük kullanılarak telmihli yoldan ne demek istediğini anlatmaya çalışmaktan kendini alamaz. O münasebetle, eski İttihatçı Gökalp'i ilk kez Mustafa Kemal'e takdim edenin kendisi olduğunu da açıklar. Çok daha önceden ölümüne kadar Mustafa Kemal'in

en yakınlarından biri olan Akçura, Gökalp'ı elinden tutarak yeni dönemin havası içine girmesine yardım eder. Dolaylı yoldan Gökalp'ın dogmatizmini eleştiren Mustafa Kemal'ci Akçura'yı bugünün dogmacılarının anmayışını doğal karşılamak gerekir.

Türk ulusçuluğu fikrinin doğuşu ve gelişmesi üzerine Yusuf Akçura'nın yazdığı uzun bir incelemede de iki adamın konuya bakışları arasındaki fark daha açıkça görülür. Konunun Fusya'daki yanı üzerine olan parçalarda isimleriyle, resimleriyle ora müslümanları arasındaki ticaret, endüstri, petrol kapitalistlerinin bundaki rolü eni konu belirtildiği halde, Osmanlı Türkiyesi ile ilgili sahifelerde yalnız paşalar, paşazadeler, bir iki Osmanlı subayı, bir mevlevî çelebisi, Abdülhamid'in Ahmet Mithat Efendisi ve bu arada da (Yakup Kadri Karaosmanoğlunun ilk gördüğü zaman Anadolu'da bir âşar memuru sandığını söylediği) Ziya Bey Gökalp da gözükür. İrkçı Türkçülerin nerdeyse tanrılaştırdıkları adam bu incelemede bir köşeye sığdırılmış bir kişi gibi gözükür.

Öyle gözüküyor ki iki adam arasındaki temel ayrılış Halk, Devlet, Ulus ve uluslaşma üzerindeki yazılarında gözükür en çok. Halka yönelme akımını geliştirmek düşüncesi ile çıkarılan **Halka Doğru** dergisinde, ayrıca daha yoğun Türkçülük ideolojisi güden **Türk Yurdu** dergisinde çıkan yazılarında Yusuf Akçura'nın daha o zamandan belli olan yönünün, Gökalp'ın yönüne ters diyebileceğimiz bir doğrultuda olduğunu görmek güç değildir. Halk kavramını incelerken Akçura bunu çok belirsiz bulur. Ona göre ulus toplumlarında asıl güç ve siyasal kalkınma desteği, dayanak noktası ırk, halk, köylü, esnaf, hatta devlet değil, Sınıftır. Hem de burjuva sınıfı. Yanılmıyorsam bu iddiayı ilk kez ileri süren odur. Çağdaşı olan Prens Sabahattin bile özel girişimcilik ideolojisinde burjuvazi denen bir sınıf kavramının farkında bile değildir. Gene yanılmıyorsam diyeceğim ki genellikle toplumsal sınıf kavramına yabancıdır, kendini «prens» diye tanıttığı halde. Gökalp ise, Akçura'nın anladığı anlamda, Batı anlamlarında «sınıf» kavramından ziyade Osmanlı Esnaf kavramından artakalan meslek zümrelerini anlardı. Nitekim sonraları, Durkheim'a dayanarak Marxist sınıf kavramına karşıt olarak meslekî temsil zümreleri solidarizmine kayan, Mustafa Kemal'in reddettiği bir siyasal teori geliştirmeye çalışmıştı.

Akçura'nın Osmanlı devletinin sınıfsal yapısının analizini

yapan yazıları sanırım zamanında ve daha sonraları çok kişinin dikkatini çekmemiştir. Çünkü Batı anlamında «sınıf» kavramı Osmanlı münevverlerinin yabancı olduğu bir kavramdır. Rusya çevresi içindeki müslümanlar çoktan beri bu kavramın bilincindeydiler. Akçura, bu analizlerinde Osmanlı devletinin sakatlığını devletin merkezîyet güçsüzlüğünde ya da toplumda «maşerî vicdan» gelişmemişliğinde değil, düpedüz sınıfsal bir temelden yoksunluğunda bulur. Bir Türk uluslaşmasının gelişemeyişinin nedenini bir burjuva sınıfının gelişmemiş olmasında bulur ve bunu Avrupa uluslarından örnek vererek ileri sürer. Daha ileri giderek, ulusal çatışıklıkların kökeninde sınıflar arası çatışmalar bulunduğuna dokunur. Köylü, esnaf, asker ve memurla Osmanlı devleti bir ulusal devlet olamazdı. Onun içinde böyle bir sınıf olarak sadece «Anasır»ın yetiştirdiği bir burjuvazi vardı ki bu sınıfsal belkemiğinden yoksun yapma Osmanlı devletinin temeli olmaktan çok, daha sonraki yıllarda ayrı bir kitapta incelediği Balkan ve Yunan milliyetçiliklerinde olduğu gibi, onun temelini yıkan bir sınıftı. Kalkınma, batılılaşma özemleri de ancak sınıfsal yapı anlayışı açısından bir anlam taşıyabilirdi. Ona göre, Avrupa uygarlığındaki «milliyet»lerin hepsi burjuvazinin gelişmesi ile doğmuştu. Böyle bir sınıftan yoksun kalan Polonyalıların Yahudi ve Alman burjuvazisinin boyunduruğu altına girişini örnek olarak gösterir.

Birinci Dünya Savaşı sonuçlanmadan Rusya'da kopan devrim olayından sonra Akçura'nın düşününde Gökalp'in düşününe aykırı olan yanın daha da şiddetlendiğini görürüz. Devrim içindeki Rusya'ya, denildiğine göre Kızılay adına Türk esirleri ile ilgili bir seyahatten döndükten sonra Turancılık konusunda bomba gibi patlayan bir tanımlama ileri sürdü: Turancılığın bir emperyalizmden başka bir şey olmadığını iddia etti. Turancılık karşıtı olan Atatürk üzerine bu görüşün bir etkisi olup olmadığını bilecek durumda değilim. Yalnız bu noktada şimdiki Turancılığın onu anmamış olmasını daha iyi anlayabiliriz. Hem o zaman, hem daha sonra İttihat ve Terakki Partisinin sınıfsal temellerini araştıran yazılarında olduğu gibi ulusal bağımsızlık yıllarında da Akçura'nın kafasının aynı sorunla uğraştığını görürüz. Rusya gezisinde oradaki devrim fikirleriyle ne dereceye kadar ilgilendiğini, oradaki kesin durumlar henüz daha belli olmamakla beraber, Bolşevik devrimini olumlu karşılamakta birleşen Rusya müslümanları önderleriyle, eski Türkiyeli tanışığı

Mustafa Suphi ile teması olup olmadığını bilmiyoruz. Gökalp'tan farklı olarak bir parti adamı olmaktan kaçınan Akçura, Rusya'daki devrime karşı olumsuz bir tutum almamakla beraber, ileri görüşlü bir burjuva milliyetçisi olarak Ankara Türkiye'sindeki çalışmalarına, Gökalp'ın ölümünden sonraki yıllarda devam etti.

Osmanlı imparatorluğunun sonunu dünyaya ilân eden Kemalist Türkiye artık onun gerçek yaşam ortamı olmuştu. Bu dönemdeki yazılarının çoğu «milliyet» sorunu, «miliyet»lerin tarihi, Osmanlı imparatorluğunun çöküşünde Balkan ve Yunan milliyetçiliklerinin tarihi üzerinedir. Düşünü bu ulusal uyanışlardaki sınıfsal yapıların özelliklerini tanımaya dönüktür. Ulusçuluk akımlarının incelemelerinin hiç birinde bunları «ırkçılık»la yorumlama eğilimi yoktur. Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu'nun, yanılmıyorsam, ilk başkanı olan, Birinci Tarih Kurultayındaki konuşması bugün için de tazeliğini koruyan onun, Ulusal Bağımsızlık Savaşı yılları içinde basılmış olan **«Muasır Avrupa'da Siyasî ve İctimaî Fikirler ve Fikir Cereyanları»** adlı yapıtı bugün için de ilginç bir yapıttır. Burada Batı düşününün ırk, milliyet, sınıf ve sosyalizm kavramlarını nasıl tartıştığını, bu konulardaki görüşlerinin Gökalp'ın görüşlerinden ne kadar farklı olduğunu, tartışmasının sonunda Marxism'e kadar gelip İslâm geleneğinde Marxist düşününe uygun olabilecek fikir ve akım geleneği bulunup bulunmadığını bile araştırdığını, bu konuda yanlış sayılamayacak bir iki noktaya da değindiğini görürüz.

Toplumsal sınıf olayına, tarihsel nedenlerle yabancı olan, «sınıf» kavramını anlayamayan Osmanlı aydınlarına kıyasla Yusuf Akçura ileri, Batılı kafalı bir özellik gösterir. Yüzüncü yıldönümü kutlanan Gökalp'ın yanında bugün onun hatırlanmamasına karşı onu bu yazıyla hatırlatmayı bir ödev saydım.